

Critics Point

2018

14ες Έλληνικές Μουσικές Γιορτές, αρ.6:
Καλομοίρης-Δραγατάκης ως «δάσκαλος και
μαθητής» (;!)

από τὴν Ὀρχήστρα Φιλαρμόνια ὑπὸ τὴ
διεύθυνση τοῦ Λουκᾶ Καρυτινοῦ.

32/2018.

τοῦ ΓΙΩΡΓΟΥ ΛΕΩΤΣΑΚΟΥ.

ΑΔΙΑΦΩΡΩ ΑΝΥΠΟΧΩΡΗΤΑ γιὰ τυχόν ἐνστάσεις (πάντως σεβαστές, χάριν τῆς «πολυφωνίας γνωμῶν»), ἀναγνωστῶν σχετικὰ μὲ γνώρισμά μου πὺ πρώτη φορὰ ἐξομολογοῦμαι: μέσα μου, τὸ διαμέτρημα οἰουδήποτε καλλιτέχνη (ὄχι μόνο μουσικοῦ) εἶναι ἀρρηκτα δεμένο μὲ τὸ ἀνθρώπινο ποιὸν καὶ ἦθος του. Καλῶς ἢ κακῶς αὐτὸς ἤμουν, εἶμαι καὶ θὰ εἶμαι! Διότι ὄντως, σὲ πλῆθος περιπτώσεων, τὸ ἦθος ἐπηρεάζει καθοριστικὰ τὴν ποιότητα τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος. Τὰ γράφω αὐτὰ ἐξ' ἀφορμῆς τοῦ Μανώλη Καλομοίρη (1883-1962) πὺ ξαναθυμήθηκε ὁ ἀγαπητὸς μου Βύρων Φιδετζῆς, ἀφιερώνοντάς του τὰ 3/4 τῆς σχολιαζόμενης συναυλίας. «Ἀνασφαλῆ» τὸν χαρακτήριζε ὁ κολλητὸς του μουσικολόγος καὶ μουσικοκριτικὸς Φοῖβος Ἄνω-γειανάκης (1915-2003). Χαρακτηρισμὸς ἀκριβῆς μὲν ἀλλ' ἀσυγχώρητα ἐπιεικῆς. Διότι ὁ Καλομοίρης, μὲ τὸ νεανικό, ἔστω, μένος του κατὰ τῆς Ἑλλη-νικῆς Μουσικῆς τοῦ 19ου αἰ. (θεωροῦσε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Μουσικὴ ἀρχίζει μὲ ἐκεῖνον) δὲν ὑπῆρξε μόνον ὀλετῆρ καὶ ἰσοπεδωτῆς τῆς ἱστορικῆς συνεχείας

δύο αιώνων Ἐντεχνης Νεοελληνικῆς Μουσικῆς (EEM), ἀλλ' ἀδίστακτος καιροσκόπος, χρηματολάτρης (τὸν καθένα τῶν χαρακτηρισμῶν αὐτῶν τεκμηριώνουν δεκάδες παραπομπῶν καὶ παραδειγμάτων) καί, τελευταῖα, ἀποδείχθηκε περιτράνως δοσίλογος. Κατὰ τὸν ἐντιμότατο συνάδελφό του Δημήτριο Λεβίδη (1886-1951), μὲ νωπὸ τὸ ἀνέβασμα τοῦ Δαχτυλιδιοῦ τῆς Μάνας, στὴ ναζιστικὴ Volksoper Βερολίνου ἀρχές Φεβρ. 1940, τὸ 1941, ὅταν μπῆκαν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἀθήνα, ἔσπευσε νὰ δώσει συναυλία ἔργων του μπροστᾶ σὲ «πάνω ἀπὸ 200 γερμανοὺς ἀξιωματικούς»¹. Πῶς νὰ μὴν πιστέψεις λοιπὸν τὶς «φῆμες» (!) ὅτι τὸ EAM ἤθελε νὰ τὸν καθαρῖσει, καὶ ὅτι σῶθηκε χάρις σὲ παρεμβάσεις τῶν ἀειμνήστων Ἀλέκου Ξένου (1912-1995) καὶ Δημήτρη Δραγατάκη (1914-2001), ὁ ὁποῖος σὲ μένα τὸν ἴδιο σὲ σχετικὴ συζήτηση δήλωσε αὐτολεξεί: «Θὰ φύγω παίρνοντας πολλὰ μυστικά μαζί μου». Ἀλησμόνητέ μου Δημήτρη, οὐδὲν κρυπτόν ὃ μὴ φανερόν γενήσεται.

Τὶ μετρᾷ ὅμως σήμερα, ἐν ἔτει 2018, γιὰ τὴν EEM ὁ Καλομοίρης μετὰ τὸ Νιαγάρρα ἀγνώστων ἀριστουργημάτων της ποὺ ἀνακαλύφθηκαν μετὰ τὸ 1985; Ἀποφασίστε μόνοι σας, βάσει τῶν παρατιθεμένων στοιχείων: Πολυγραφότατος, ἀναμφίλεκτα: τὸ βοοῦν οἱ δύο ἐργογραφίες του, τῶν Φοίβου Ἀνωγειανάκη (1965) καὶ Φιλίππου Τσαλαχούρη (2003). Στὶς ἀρχές τῆς σταδιοδρομίας του, μιὰ Ἑλλάδα ἀγνοοῦσα τὸ Βάγκνερ, τὸν θεωροῦσε βαγκνεριστή. Ἀναμφισβήτητα λάτρευε τὸ Βάγκνερ— κάποιοι μάλιστα ἔλεγαν ὅτι θεωροῦσε ἑαυτὸν μετεμψύχωσή του: ὁ Βάγκνερ πέθανε Βενετία, 13 Φεβρ 1883, ὁ Καλομοίρης γεννήθηκε Σμύρνη, 14 Δεκ. ἴδιας χρονιᾶς, πρᾶγμα φυσικὰ ποὺ δὲ σημαίνει τίποτε. Ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἔργο Βάγκνερ, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀφαιρέσεις ἢ μετακινήσεις ἔστω καὶ φθόγγο. Ἀντιθέτως ἀπὸ ἀρκετὰ ἔργα Καλομοίρη, ἀνέτως ἀφαιρεῖται ἴσως καὶ τὸ 30%, γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ καλλίτερα ἢ ὅποια τους οὐσία. Ἡ μουσικὴ του ἔχει ἀναμφιλέκτως δικό της «δακτυλικὸ ἀποτύπωμα» ἀναγνωρίσιμο γυμνοτάτοις ὡσὶν (ὅπως λέμε «διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ»). Τὰ περισσότερα ὅμως ἔργα συνιστοῦν ὁμοίως ἄμεσα ἀναγνωρίσιμο kitsch, φλύαρο, πληθωρικό, ἄτεχνα ἐναρμονισμένο καὶ στερεοτύπως πηχτὰ «ἐνορχηστρωμένο», ἄσχετο μὲ ἔργο κάθε ἄλλου

¹ Βλ. Alain Gedonius, ἑλλ. μτφρ. Γ. Λεωτσάκου: Δημητρίου Λεβίδη: Σταχυολογήματα ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο τῆς ζωῆς μου, μέρος Β'. περιόδ., Πολυφωνία, ἀρ. 29, Φθινόπωρο 2016, σσ. 160-61.

Ἑλληνα συνθέτη. Θὰ παρομοιάζα τὸ γράψιμό του μὲ τὰ γλυπτὰ καὶ τοὺς πίνακες τοῦ Κολομβιανοῦ **Fernando Botero** (γ. 1932), ἂν τοῦ τελευταίου τὰ ἔργα δὲν ἀντιπροσώπευαν μανιέρα ἄκρως μελετημένη. Ἐνῶ ὁ Καλομοίρης, παραπαίρνοντας ἑαυτὸν στὰ σοβαρά, ἀρχίζει, ἀγνοώντας πότε καὶ πῶς θὰ τελειώσει. Ἀνάλογα μὲ τὴ διάρκεια κάθε ἔργου, ὅταν τελειώνει, ἀφήνει μικρότερο ἢ μεγαλύτερο στεναγμὸ ἀνακουφίσεως. Ἀπὸ ὅσα εἶπαμε ὅμως, ἐξαιροῦμε ἀνεπιφύλακτα τὰ ἀφθονα καὶ ὠραιότατα τραγούδια του, κυρίως σε ποίηση Κωστῆ Παλαμᾶ καὶ Κ. Χατζόπουλου (*Βραδυνοὶ Θρύλοι*, 1940-41, *Πέρασες*, 1946).

Πάντως οὐδὲ καθ' ὕπνους ὁ Καλομοίρης θα φανταζόταν διαυγέστερη ἐκτέλεση ἐκείνης τῆς *Φιλαρμόνια* ὑπὸ τὸ **Λουκά Καρυτινό**. Φυσικά, ὅσο καλλίτερα ἐκτελοῦνται μέτρια ἔργα, τόσο περισσότερο φαίνεται ἡ ἔνδειά τους. Λοιπόν:

1. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ, ΜΑΝΩΛΗΣ (1883-1962): *Ραψωδία* γιὰ πιάνο ἀρ. 1 (1921), σὲ ἐνορχήστρωση (1925) τοῦ γάλλου συνθέτου **Gabriel Pierné** (1863-1937). Ἀπὸ τὰ πρῶτα μέτρα, μᾶς κατέκτησε ὁ τέλειος συγχρονισμὸς μιᾶς ὀρχήστρας πολλῶν δυνατοτήτων καὶ ὁ χωρισμὸς τοῦ συλλογικοῦ ἤχου σὲ εὐδιάκριτες συνιστώσες ἐπὶ μέρους ἡχητικῶν ὁμάδων, μιᾶς ἐνορχηστρώσεως ἀπείρως πιὸ ἐκλεπτυσμένης τῆς καλομοιρικής, ποὺ ἀνέδειξε ἀρετὲς τοῦ ἔργου.

2. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ, ΜΑΝΩΛΗΣ: *Κοντσερτάκι* (ἐξέλλ. τοῦ ὄρου *Κοντσερτίνο*: κάπως ἔτσι εὔρισκε τὴν «ἐλληνικότητά» του ὁ Μανώλης) γιὰ βιολί καὶ ὀρχήστρα (1955· α ἐκτέλεση, 20.1.1957, κιν/φος Ὀρφέας. ΚΟΑ, ἀρχιμουσικός Φιλοκτήτης Οἰκονομίδης, σολίστ: Βύρων Κολάσης. Τὴν εἶχα παρακολουθήσει, πρὶν ἀρχίσω νὰ γράφω κριτικές...). Κατὰ τὸν Κατάλογο Τσαλαχούρη, τὸ ἔργο διαρκεῖ 16'30", τὰ ὁποῖα, ἴσως λόγω ἰδεώδους ἐκτελέσεως, εἰσπράξαμε ὡς...33'! Σχολιάζουμε κατὰ μέρη: i. **Allegro vigoroso**. Ὁ ἐφθαρμένος ἀπὸ τὴν κατάχρησή του ἐκ μέρους «Ἑλληνοφρόνων» συνθετῶν 7μερῆς ρυθμὸς, διασκεδάστηκε ἀπὸ ἓνα ἀρχικό σόλο φαγκότου καὶ τὴν εἴσοδο τῆς σολίστ, συναρπαστικῆς **Στέλλας Τσάνη**, πλαισιωμένης ἀπὸ τὴν κατακάθαρη ὀρχηστρικήν ἀντίστιξη. ii. Ἰντερμέδιο. Ὀρχήστρα καὶ σολίστ κατέστησαν πιὸ εὔπεπτη τὴν πληθωρική χρωματικότητα τοῦ μέρους. iii. **Finale**. Καθαρότατη ρυθμική φυσιογνωμία σὲ μέτρο, ἂν δὲ σφάλουμε, 4μερές, μὴ συσχετίσιμο μὲ τὸ 7μερές τοῦ α' μέρους, συνηγήσεις πηχτὲς ἐξικνούμενες ὡς τὴν ἀτονικότητα. Χαρήκαμε ἀφάνταστα τὴν ἰδεώδη σύμπνοια σολίστ καὶ ἀρχιμου-

σικοῦ ἀμφοτέρων μείζονος διαμετρήματος. Διάλειμμα καί... τρίτος Καλο-μοίρης! **basta** πιά !

3. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ, ΜΑΝΩΛΗΣ: *Στ' Ὅσιου Λουκά τὸ μοναστηῖρι* (1937), συμφωνικό ποίημα γιὰ ἀπαγγελία (ἐντίμως διεκπεραιωθείσα ἀπὸ τὴν Ἀντιγόνη Φρυδᾶ) καὶ ὀρχήστρα, ποίηση Ἄγγελου Σικελιανοῦ. Ἄπειρες φορές τὸ ἔχω ἀκούσει, ὅμως μέσα μου ἤχει πάντα ἡ ἀνεπανάληπτη ἀπαγγελία τοῦ κειμένου, ἀπὸ τὴ μεγάλη ἠθοποιὸ Μαρία Ἀλκαίου (1915-2005), μὲ τὸ χαρακτηριστικότερο φωνητικό ἠχόχρωμα. Τέλος, τὸ κορύφωμα μιᾶς βραδιάς, μὲ γενικὸ τίτλο Δάσκαλος (Καλομοίρης) καὶ Μαθητῆς (Δραγατάκης) ἀπέδειξε ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶχε συμβεῖ ἀκριβῶς τὸ...ἀντίθετο (φυσικὰ χωροχρονικὰ ἀδύνατον!): νὰ μαθητεύσει ὁ Καλομοίρης στὸν Δραγατάκη. Τέλος πάντων!

4. ΔΡΑΓΑΤΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ (1914-2001): *Συμφωνία ἀρ. 1* (1959). Ἐκπληκτος, εἶδα ὅτι τὸ πρόγραμμα φιλοξενοῦσε ἐκτενῆ... ἀναφορά μου στὸ ἔργο πὺ δὲν θυμόμουν καὶ ὅτι εἶχα γράψει, ὅχι ἀπλῶς τὸ πότε καὶ γιὰ πὺ. Ἄκουσα ἐκτέλεση ὑψηλοτάτης ἀκριβείας, πὺ εἰσέδουε σὲ ἀνυποψίαστα βᾶθη μουσικοῦ στοχασμοῦ καὶ...πῆγε ἡ καρδιά μου στὴ θέση της, ἐπειδὴ σήμερα ἴσως ἔκανα ἐλάχιστες διορθώσεις στὸ κείμενό μου, γραμμένο σαφῶς ἀπὸ παρτιτούρα. Λ.χ. ἔγραφα: «Κλασικὴ σελίδα τῆς μουσικῆς μας φιλολογίας θὰ μπορούσε νὰ συγκριθεῖ μὲ τὶς ὠριμότερες *Πρῶτες Συμφωνίες* πὺ γράφτηκαν ποτέ. Ἡ θέση της στὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ τῶν πρώτων *Συμφωνιῶν* τοῦ Μπράμς ἢ τοῦ Σοστακόβιτς». Σήμερα θὰ διέγραφα τὸ θὰ μπορούσε νὰ συγκριθεῖ μὲ τὶς, ἀντικαθιστώντας ἀπερίφραστα μὲ ἓνα συγκαταλέγεται στίς...Χάρη στὸ Λουκά, ξανάκουγα τὸ ἔργο σχεδὸν γιὰ πρώτη φορά—πόσες δεκαετίες εἶχε νὰ ἀκουστεῖ; **i. Moderato**: ὁ τρόπος εἰσόδου τοῦ β' θέματος, δείχνει ἀριστοτέχνη τῆς συνθέσεως **ii. Vivo scherzando**: Ὅμοίως τὸ ἀρχικὸ σόλο φλάουτου καὶ μετὰ ὄμποε, μιὰ πέμπτη χαμηλότερα, καὶ στὸ σύντομο Β, τὸ ἀπροσδόκητο μοιρολόι (κλαρινέτο μπάσο-βιόλες σὲ ταυτοφωνία) **iii. Adagio molto**., δραματικὸ ἀνέβασμα πὺ κόβει τὴν ἀνάσα **iv. Allegro con brio**, ὅπου τὸ ἀπατηλὸ ἀρχικὸ σόλο τρομπέτας, ἀκούγεται μᾶλλον σὰν κλαυσίγελως. Συμπέρασμα: πολὺ περισσότερος Δραγατάκης στίς Ἑλληνικὲς Μουσικὲς Γιορτές. Μήπως δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς μέγιστους τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ὄλων τῶν ἐποχῶν; (Ἰδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης, Δευτ. 21.5.2018).